

Šoštanj – na poti iskanja nekdanje veljave

Pred 110 leti je cesar Franc Jožef trg Šoštanj povzdignil v mesto. Ta dogodek je bil plod dolgoletnih prizadevanj zlasti šoštanjskih Nemcev, ki so s tamkajšnjimi Slovenci tekmovali za prevlado v kraju. Čeprav so povzdig na splošno dojemali kot zmago nemškega tabora, je bil vsaj v simbolnem smislu pomemben za celoten kraj. Šoštanj se je namreč postavil ob bok drugim mestom na Spodnjem Štajerskem, kot so bili Maribor, Celje in Ptuj.

Okrogla, 110. obletnica je priložnost, da se ponovno zazremo v zgodovino Šoštanja in poskusimo v njej odkriti kakšne nove, še neodkrite podrobnosti, ki bi nam pomagale bolje razumeti njegovo preteklost in tudi sedanost. Šoštanj v zgodovinskem pogledu seveda ni neznanka. Glede na svoj nekdanji pomen je že bil predmet poglobljenega raziskovanja. Temelje je postavil že Ignac Orožen v 19. stoletju, neminljive spomenike so Šoštanju zapustili nekateri domačini kot na primer Josip Vošnjak in Franc Hribernik v prvi polovici 20. stoletja, v zadnjih letih pa zlasti Tone Ravnikar, Miran Aplinc, Jože Hudales, inovativni tandem Rok in Špela Poles ter drugi raziskovalci, ki izhajajo iz Šoštanja in njegove bližnje okolice. A včasih je dobrodošlo k raziskovanju pritegniti tudi raziskovalce, ki na lokalno zgodovino pogledajo z novim, svežim pristopom, neobremenjenim z lokalnim razmerami.

Na ta način je nastala tudi pričujoča številka *Kronike*, ki je v celoti posvečena zgodovini Šoštanja. Tudi tokratna tematska številka ni zaokrožen pogled na zgodovino kraja od njegovih začetkov do današnjih dni, pač pa je kolaž nekaterih manj raziskanih ali celo do nedavna povsem nepoznanih tem.

Bralci se tako lahko najprej seznanijo s srednjeveškimi začetki Šoštanja, ki so povezani z grofi Vovbrškimi in njihovimi nasledniki gospodi Žovneškimi oziroma grofi Celjskimi (*Tone Ravnikar*). V srednji vek sega tudi nastanek gradov tako v samem Šoštanju kot v bližnji okolici (gradova Žamberk in Forhtenek); zanimivo je, da je sedanji dvorec v Šoštanju pravzaprav že tretja grajska stavba, saj je prva propadla ob koncu srednjega veka in druga v požaru sredi 18. stoletja (*Igor Sapač*). Med številnimi lastniki šoštanjskega gospostva je bila v začetku 19. stoletja rodbina Del-Negro, katere genealoška podoba in delovanje v širšem slovenskem prostoru sta na tem mestu prvič detajlno predstavljeni slovenskemu bralcu (*Miha Preinfalk*).

Čeprav je gradivo o starejši zgodovini Šoštanja precej pičlo, je bilo vendarle možno s primerjava-

mi z drugimi podobnimi trgi ustvariti sorazmerno podrobno podobo njegovega delovanja v času trške samouprave, torej do srede 19. stoletja, hkrati pa na podlagi prvega popisa prebivalstva iz leta 1754 prikazati njegovo socialno strukturo (*Boris Golec*). Z življenjem in delovanjem trga je povezan tudi zanimiv, a danes povsem pozabljen običaj obhoda trške meje, ki je tokrat natančno rekonstruiran na podlagi treh ohranjenih virov iz 16., 19. in 20. stoletja (*Rok Poles*). Iz cerkvenega življenja Šoštanja pa viri razkrivajo, kako je bila na prelomu 18. in 19. stoletja v trgu ustanovljena ekspozičura sv. Mohorja in Fortunata, katere razvoj v samostojno kaplanijo oziroma župnijo je bil zaradi neugodnih razmer prekinjen (*Lilijana Urlep*).

Ena najpomembnejših družin v Šoštanju je bila nedvomno usnjarska družina Vošnjak, o kateri je bilo v preteklosti že mnogo napisanega, tokrat pa so izpostavljeni in podrobno opisani trije njeni člani (Josip, Mihael in Bogumil), ki so Šoštanj zaradi kariernih razlogov sicer zapustili, a so ne glede na to skrbeli za njegov razvoj in korist (*Aleksandra Gačič*). Del družine, ki je v razgretih nacionalnih trenjih druge polovice 19. stoletja prešel v nemški tabor in se podpisoval kot Woschnagg, pa je zaslužen za povzdig Šoštanja v mesto leta 1911 (*David Vidmar Čeru*). Napeti nacionalni odnosi in fluidnost etnične identitete se lepo vidijo tudi v popisih prebivalstva, ki so jih izvajali tako v Avstro-Ogrski kot pozneje v Kraljevini Jugoslaviji (*Miran Aplinc*).

Sestavni del lokalne zgodovine so tudi manj prijetni dogodki, ki so našli mesto v policijskih spisih in črni kroniki. Tudi Šoštanj ni bil v tem pogledu nobena izjema – bralci se tako lahko seznanijo z nekaterimi domačini, ki so mejo zakona prestopili v drugi četrtini 19. stoletja (*Aleksander Žižek*) in pozneje, na prelomu 19. in 20. stoletja; v tem primeru so pomembno vlogo odigrali časopiši, ki so radi poročali o posameznih ekscesih (*Miha Šimac*). Časopisi pa so tudi tisti, ki so omogočili vsaj delno rekonstrukcijo nastanka in delovanja Rajsterjeve tovarne slaščic v Šoštanju po prvi svetovni vojni, ki pa je danes povsem pozabljena in se je ne spomnijo niti najstarejši Šoštanjčani (*Špela Poles*).

Polpreteklo zgodovino v Šoštanju osvetlujeta dva članka. Prvi prikazuje dogajanje med drugo svetovno vojno, ko so Nemci skorajda v kali zatrli partizanski odpor in v mestu vztrajali vse do zadnjih dni vojne (*Klemen Kocjančič*), drugi članek pa so izredno zanimivi avtobiografski spomini na Šoštanj in njegov zaton v drugi polovici 20. stoletja (*Danilo Čebul*).

Mnoge Šoštanjčane je usoda popeljala v svet, kjer so naredili kariero in si ustvarili ime. V biografskem delu šoštanjske *Kronike* so tako (poleg že omenjenih Vošnjakov) predstavljeni Janez oziroma Johann Samonigg, general avstrijske vojske, ki je postal celo baron (*Franc Rozman* in *Miha Šimac*), Dušan Mayer, ki je kot častnik in poveljnik na ladjah jugoslovanske trgovske mornarice obplul svet (*Bogdana Marinac*), in Ivan Kešpret iz Lokovice, salezijanec, ki je svoje poslanstvo udejanjal v daljni Indiji (*Bogdan Kolar*).

Od umetnostnozgodovinskih tem objavljamo konservatorski vpogled v stavbno in vrtnoarhitekturno dediščino treh pomembnih objektov v Šoštanju – Vile Mayer, Vile Široko in dvorca Gutenbüchel v Ravnah (*Milana Klemen* in *Urška Todosovska-Šmajdek*), medtem ko je poseben prispevek namenjen zgolj restavriranju Vile Mayer, ki je bila pred leti predvidena celo za rušenje, zdaj pa je eden glavnih protokolarnih objektov v Šoštanju (*Luka Bogovčič*).

Serijski prispevkovi zaokrožuje geografski pogled na preoblikovanje Šoštanja zaradi preteklih intenzivnih posegov v naravo, ki hkrati napovedujejo tudi prihodnost (*Matija Zorn*, *Mateja Breg Valjavec* in *Daniela Ribeiro*). Ta sicer ni tako črna, kot se je zdelo še pred nekaj desetletji, pa vendar...

Šoštanjsko *Kroniko* zaključujeta rubriki Gradivo in Po razstavah. V prvi je opisano delovanje domoznanskega oddelka knjižnice Velenje, znotraj katerega se posebej zbira gradivo za Šoštanj (*Andreja*

Ažber), v drugi pa sta predstavljena Muzej usnjarstva (*Miran Aplinc*) in Vila Mayer (*Špela Poles*).

Danes Šoštanj vse prevečkrat povezujemo predvsem z degradacijo okolja, ki sta jo povzročila dolgotrajno rudarjenje in termoelektrarna. A če odmislimo negativne konotacije in se zazremo v samo mesto in njegovo dolgo preteklost, se nam pred očmi razgrne pestra, pisana in razgibana zgodovina.

Dandanes si kar malo težko predstavljamo, da je bil nekoč Šoštanj najpomembnejši kraj v Šaleški dolini in njeno središče. Sicer je res nenehno tekmoval z bližnjim Velenjem, a je primat vendarle ohranil vse do srede 20. stoletja, ko je v skladu z usmeritvami nove povojne oblasti moral stopiti v ozadje. A ne zgolj to. V duhu pospeševanja nenehne gospodarske rasti so obstajali celo načrti za njegovo žrtvovanje, kot je to doletelo nekatere okoliške vasi, ki so izginile pod vodo. K sreči se to ni zgodilo, Šoštanj je obstal, a je hkrati postal živi pomnik prevlade kapitala nad okoljem.

Ždi se, da Šoštanj vse od druge svetovne vojne dalje išče svojo nekdanjo vlogo in veljavo. Upajmo, da bo k pozitivnemu izidu tega iskanja pripomogla tudi pričujoča *Kronika*, ki je izšla s finančno podporo Občine Šoštanj.

Miha Preinfalk
odgovorni urednik *Kronike*